

ANKICA ČAKARDIĆ
Filozofski fakultet, Rijeka

REPRODUKCIJA BIO-MOĆI DOKIDANJE POLITIČKOGA DJELOVANJA

Sažetak: U radu, načelno, govorimo o tri međusobno nerazdvojna zaključka: a) biopolitička narav postojećega poretka u obliku »vlasti bez vlasti« razvija vlastiti sistemski smisao na temelju reproduciranja u aktivnostima svakodnevlja – u komunikaciji i stvaranjem odnosa iz nje, b) poredak u koji se čovjek uklapa prividno je uređen i temelji se isključivo na tumačenjima i interpretacijama onoga što »potreba« (za predmetom) jest i nije, c) biomoć je oblik moći koji uređuje društveni život iz njegove nutrine, ona postiže svoju djelotvornost tek kada se potpuno pounutri, kada postane integralna, životna funkcija koju svaki pojedinac prihvaća i reaktivira vlastitim reproduciranjem. Ne bismo li pokušali ponuditi konzistentnu argumentaciju za spomenute teze istražiti ćemo postavke neoliberalizma koji se temelji na bio-političkoj reprodukciji (I) i sustavima jezika i komunikacija koji dokidaju ideju klasično poimanoga političkog subjekta (II).

Ključne riječi: biomoć, biopolitika, Foucault, Hardt i Negri, (neo)liberalizam, reprodukcija, komunikacija

»Ono što sve ljude fascinira, to je razuzdanost znakova, činjenica da je stvarnost, svuda i uvek, zagađena znacima. Sve to, to je jedna vrlo zanimljiva igra – i to je ono što se događa u medijima, u modi, u reklamama, još opširnije uzev u spektaklu politike, tehnologije, nauke, u spektaklu bilo čega zato što je kvarenje stvarnosti, spektakularno izvrtanje činjenica i predstava, trijumf simulacije, isto tako fascinantno kao i jedna katastrofa – a to stvarno i jeste jedna katastrofa, to je jedno vrtoglavo skretanje od svih smisaonih efekata. Za taj efekt simulacije ili, ako hoćete, za taj efekt zavođenja, mi smo spremni da platimo bilo koju cenu, pre nego za 'realni' kvalitet našeg života.«

Jean Baudrillard, Fatalne strategije

UVODNO

Da bi nešto bilo politički djelatno – praktičko mora u sebi utjeloviti i oslobađajući element djelatnoga u javnome i mora bespredmetno biti podložno mogućnostima. Nastojeći oko onoga budućeg »možda« – čiji smjer još nitko ne poznaje – čini se iskorak k onomu djelatnomu, politički djelujućem koje u tradicionalnoj težnji da se dođe do budućnosti ne vodi brige o raspoloživom i time zatvorenom prostoru datog već smjera

drugačijem, pritajenom, upravo mogućem. Na takvom tragu mišljenja, napose Hannah Arendt,¹ valjalo bi ispitati odnos reprodukcije i djelovanja koji, mada bitno različiti, itekako dijele zajednički problemski horizont. Tom distinkcijom ovdje pokušavamo naznačiti suvremeni kontekst politike, ili bitno preciznije »političkoga«². Predlažemo da bi djelovanje valjalo biti usmjereno na djelatnost koja je konzekvencija suprotstavljenih/konfliktnih pozicija prisutnih u javnom/političkom području života i da je odraz kolektivne akcije – jer je »javno« prostor moći, konflikta i »antagonizma« (Mouffe) – a da je reprodukcija tek odraz pasivnoga individualnog ponavljanja zatečenoga obrasca sustava navika, napose kad je riječ o navici podčinjavanja hijerarhijskim oblicima društveno-političke paradigme. Tamo gdje nastupa djelovanje protiv automatizacije i puke reprodukcije sustava, nastupa stanoviti vid oslobođenja. Zbiljski slučaj suvremenoga političkog subjekta ipak pokazuje izostanak ove idealne odredbe djelujućeg. To ćemo u nastavku istražiti ispitujući postavke neoliberalizma koji se temelji na bio-političkoj reprodukciji (I) i sustavima jezika i komunikacija koji dokidaju ideju klasično poimanoga političkog subjekta (II).

Sredinom 19. st. događa se stanovito reduciranje cjeline »izvanjsko-unutarnje« društveno-državne dinamike i »javni« interes poprima obilježje privatnosti. To ne znači ništa drugo nego da se odnos privatno društvo – javna politika svodi na zakonitosti društva, tj. proizvodne privatnosti. U tomu se politika i javni čovjek gube pred zakonitostima ekonomske »sfere« društva. Takvo »suženje« političkoga svoj vrhunac zahvaljuje kretanjima moderne neoliberalne ekonomije u vidu suvremenoga kapitalizma. Razdvajajući tako društvo od države potpuno je omogućeno kapitalističkom sisitemu proizvodnje da se kreće i gomila bogatstvo uz smanjenu, ili pak potpuno povučenu, kontrolu – regulaciju države. Kako je sferi proizvodnosti svojstveno, kao i obitelji, da se njihovi članovi udružuju na temelju sličnih ili istih interesa, želja, sklonosti ili pak emocija, upravo je temeljni obrazac očuvanja tih privatnih interesa i njihovo »konzerviranje« bitna premisa koja osigurava takvu tradiciju³; tako je reprodukcija, bilo u kontekstu ekonomijskoga diskursa ili pak obiteljskog, njihova zajednička karakteristika. Svjesno napuštanje takvih zadanosti nije u naravi udruživanja na temelju intimnih interesa, radnih i proizvodnih u privatnom okružju društvene sfere, to je tek svojstveno javnoj političkoj sferi sukoba; tek tu možemo govoriti o djelovanju među ljudima iz kojega izrasta političko područje ili, bio-političkom terminologijom, političko »tijelo«.

1 Hannah Arendt, *Vita activa*, August Cesarec, Zagreb 1991.

2 Ovdje bi nam uvelike mogla poslužiti distinkcija na koju upućuje Chantal Mouffe u tekstu »Feminism, Pluralist Democracy and Agonistic Politics«. Autorica navodi kako postoji razlika između političkih znanosti – koje se bave empirijskim poljem »politike« – i političke teorije, primarno u domeni filozofije – koja se ne bavi činjenicama »politike«, već s biti »političkoga«. Da bi filozofijski utemeljila tu razliku, Mouffe se služi Heideggerovom terminologijom pa se politika referira na »ontičku« razinu, a »političko« na »ontologijsku«. Prvi slučaj ima veze s konkretnim praksama politike, a ontologijski je u horizontu socijalnoga koje se simbolički utemeljuje. Tekst će u prijevodu na hrvatski jezik objaviti časopis *Kruh i ruže* u br. 34.

3 Također, vrlo je upitna u tom smislu i tradicija striktnoga *locusa* obitelji; izlazak žene iz sfere obitelji vrlo je indikativan. »Zna se« gdje joj je mjesto i koliko je to privatne naravi. Iskorakom žene u javnost, ne mijenja se samo ideja »političkoga«, istovremeno se uzdrnavaju i pretpostavke privatne sfere društva. Zato je vrlo simboličan iskaz da je »izlazak žene iz obitelji« u javnu sferu života oslobađajuće naravi.

Inicijalni val moderne politike pratimo od uređenja prelaska iz prirodnoga društva u ono civilno za što se pobrinuo upravo društveni ugovor 17. i 18. stoljeća koji je u tom trenutku služio kao racionalna metoda prelaska iz prirodnoga stanja (kaosa) u ono uređeno stanje društva (civilizacije, tj. kulture). Pored toga, na snazi je i »racionalizacija suverenosti« koja je osnovni motiv druge faze političke moderne, one u kojoj dolazi do postupna koincidiranja demokratskoga nazora Moderne s liberalizmom kao političkim svjetonazorom Moderne.⁴ Postojeći oblik moderne politike, mogli bismo reći »treći val«, ponajprije ukazuje da je osnova nove paradigme moći upravo njezina biopolitička narav. Biomoć je oblik moći koji uređuje društveni život iz njegove nutrine, slijedeći ga i reproducirajući. Ona postiže svoju djelotvornost tek kada se potpuno pounutri, kada postane integralna, životna funkcija koju svaki pojedinac prihvaća i reaktivira vlastitim pristankom i ponavljanjem. Učinkovitost biomoći se ogleda u liberalizmu, napose u njegovoj suvremenoj varijanti.

I

Obnovu liberalnih ideja nakon Drugoga svjetskog rata bitno je označio prefiks »neo«, a uz, može se reći, Hayekovu kritiku keynesijanizma⁵ i Friedmanov⁶ teorijski doprinos o važnosti individualizma neoliberalizam je zaokružio svoja temeljna polazišta. Glavna obilježja su mu reduciranje i otklanjanje državnih regulativa iz ekonomije, smanjenje javne potrošnje, liberalizacija trgovine te privatizacija. Tim osnovnim polazištima uspostavlja se posve jasan i čvrst okvir za uspostavu pravoga kapitalističkog poretka. U tom smislu, bilo bi posve neuputno razdvajati neoliberalizam i kapitalizam, bilo bi uputnije ta dva sustava dovesti do čim naglašenije methodske sličnosti, ako ne i istoznačnosti. Kapitalistički projekt da se ekonomska i politička moć posve spoje, ponajbolje se ostvaruje u procesima globalizacije kojima se uređuje jedan »nadmacionalni« oblik političke moći.

Ne potcjenjujući posve važno stajalište o kontinuitetu moći nekolicine država koje vrše »imperijalističku prevlast«, kako to nazivlju Hardt i Negri, nad drugim nacijama i regijama zemaljske kugle, ipak, valja naglasiti da se nekadašnji sukob između nekolicine sila postepeno preoblikuje u zamisao jedne sile koja bi ih sve zajedno imala nadvladati.⁷ Ovakvim stajalištem ovaj dvojac pojašnjava da je nova društveno-politička paradigma istovremeno i sustav i hijerarhija, centralizirana izgradnja normi i dalekosežna proizvodnja legitimacije, raširena po prostoru cijeloga svijeta. Ukupnost sustava zbližava i objedinjuje aktere globaliziranoga svijeta, raskidajući odlučno sa svakom prijašnjom dijalektikom i radeći na takvom obliku združivanja koje bi istovremeno bilo pravocrtno i spontano. Na taj način Hardt i Negri impliciraju da više ne možemo

4 S time usp. Žarko Puhovski, »Suverenost i njezine granice«, u: F. H. Hinsley, *Suverenitet*, August Cesarec, Zagreb, 1992.

5 Usp. Friedrich August von Hayek, *Put u ropstvo*, Kruzak, Zagreb 2001.

6 Usp. M. Friedman, *Kapitalizam i sloboda*, Globus i Školska knjiga, Zagreb 1992.

7 Usp. Michael Hardt i Antonio Negri, *Imperij*, Arkzin i Multimedijски institut, Zagreb 2003.

govoriti o klasičnom poimanju vladanja,⁸ ono je u suvremenom slučaju zastupljeno kao strukturalna logika koja najčešće nije vidljiva (»vladanje bez vlade«), ali je zato vrlo djelotvorna. Nesumnjivo, autori se *Imperija* itekako referiraju na Foucaulta kad je riječ o novom modalitetu moći i vladanja za koji pretpostavljaju da je osnova suvremene društveno-političke slike svijeta. Foucaultovo povijesno-teorijsko i povijesno-političko pitanje ih navodi na zaključak da je nova »epizoda« vladanja lukaviji, tj. prikriveniji oblik moći: »Ono je apsolutno nespojivo s novim postupcima moći koji funkcioniraju ne kao pravo, već kao tehnika, ne kao zakon, već kao normalizacija, ne kao kazna, već kao kontrola i koji se provode na razinama i u oblicima koji nadilaze državu i njezine aparate.«⁹

Najparadoksalnija činjenica, drže dvojica autora, ovoga slučaja vladanja kao konzekvencije specifične manifestacije moći ogleda se u tomu da se »Imperij« ne rađa iz vlastite volje, štoviše, njega se treba i disciplinirati ga se »poziva«. To je napose vidljivo kad je riječ o »očuvanju mira« koji može doći u poziciju da građane čini nesigurnima.¹⁰ Ono čime takav sustav treba iznimno vladati jest spremnost da »procijeni« zahtjeve za intervencijom i da bude sposoban pokrenuti različite instrumentarije u nekoj nastaloj krizi. »Imperij se stvara ne na osnovi same sile već na sposobnosti da se sila predstavi kao da je u službi prava i mira.«¹¹

Čini se, konačno, naglasit će Hardt i Negri pozivajući se na Foucaulta, da je osnova nove paradigme moći upravo njezina biopolitička narav. U prijelazu iz disciplinarnoga društva u društvo nadzora¹² stvara se specifična paradigma moći koju određuju tehnologije što se oslanjaju na društvo kao područje biomoći.

Uzme li se u obzir Lyotardova radna pretpostavka¹³ da znanje mijenja svoj položaj ulaskom društva u postindustrijsko doba i kulturu, nazvavši to doba s kraja pedesetih godina u Europi »postmodernim«, tada njegovim jezikom možemo reći da upravo »postmoderno znanje« ukazuje na svoju primarnu vezu sa sistemom moći. Preoblikovana znanja i njegovi učinci na moć stapaju se s općom paradigmom napretka i znanosti i tehnologije, što u konačnoj konzekvenciji izaziva ekonomski rast i razvoj društvenopolitičke moći; »...jedino o čemu se raspravlja jest oblik te akumulacije – jedni je

8 Na što je, dakako, već upozorio i Foucault u tekstu »Pravo na smrt i moć nad životom« kada pored »politike« govori o pojmu »biopolitike«; usp. M. Foucault, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb 1994.

9 M. Foucault, *Znanje i moć*, str. 63.

10 Kao kad je posrijedi slučaj prijetnji terorista; bilo da je riječ o onim islamskim, anarhističkim ili, primjerice, baskijske ETA-e, konačna posljedica je prisutni strah među stanovništvom u okvirima neke države koja je u načelnom stanju mira. U tom se slučaju državni potezi poduzimlju kao »opravdana intervencija« koja štiti građane. Dakako, posve je jasno da u toj prilici dolazi do nekontroliranih narušavanja ljudskih prava u ime opravdane »policijske« sumnje ili niza pooštrenih pravnih propisa.

11 Hardt i Negri, *Imperij*, str. 26.

12 Foucault drži da su disciplinarne ustanove (zatvor, ludnica, bolnica, tvornica, sveučilište, škola i sl.) određene logikom »razloga« discipline; disciplinarna moć radi na tomu da razdvoji »normalna« ponašanja od »devijantnih«, određujući im granice i »prikladne« sankcije. Društvo nadzora se pak rađa iz modernoga stanja u prelasku na postmoderno; to je ono društvo gdje mehanizmi zapovijedanja postaju sve »demokratskijima«, sve utjelovljeniji u društveno polje, raspodijeljeni kroz mozgove i tijela građana. Usp. Michel Foucault, *Nadzor i kazna. Rodenje zatvora*, Informator, Zagreb 1994.

13 Usp. Jean Francois Lyotard, *Postmoderno stanje. Izvještaj o znanju*, Ibis-grafika, Zagreb 2005., str. 1

zamišljaju kao redovitu, ujednačenu i jedinstvenu, drugi je zamišljaju kao povremenu, isprekidanu i konfliktnu.«¹⁴

Nezadrživo se ubrzanje društveno kapitalističkih procesa pojavilo kao znak modernoga društva ne bi li zamijenilo »istrošenu« religiju i kako bi se odredili novi životni ciljevi. Razumijevanje sustava potreba i njegovih pravila, poneke njegove varijacije ili izmjene u prvom su redu određene načinom na koji ćemo ih ispitivati, tek to znači imati znanje o sustavu ili društvu. Prema tomu, ako je znanost postala jedan u nizu instrumenata kojim čovjek spoznaje i savladava, onda je posve jasno da je ona postala osnova moći, a time i temelj sile.¹⁵ Uz to, kako je to već istaknuo i Thomas Kuhn u *Strukturi znanstvene revolucije*,¹⁶ postoje i načini u kojima se u različitim kulturama, tradicijama i epohama stvaraju različiti oblici sustava – paradigme racionalnosti. Tako različiti sustavi dominantnih znanja u nekom trenutku/mjestu zapravo ukazuju koliko su načini manifestiranja moći uvijek jednaki. Unutar »mikrofizike moći« varijacije i izmjene kanona znanja nikada ne ruše temelje, promjene koje na taj način nastaju zapravo su uvijek unutar jednoga postojećeg sistema. Horizontalna narav moći u sustavu navika koja disciplinira u kontekstu društveno-političke stvarnosti mora (za)vladati i potom se održavati. Reprodukcijski sustavi vrlo se učinkovito provode ponavljanjem znanja, a paradigma koja ga uokviruje pritom isključuje protočnost određenih znanja i informacija ne bi li na taj način koncentrirala moć.¹⁷ Taj se učinak reprodukcije, dakako, postiže i »širenjem sustava potreba«,¹⁸ gdje je također posrijedi odnos uvjetovanja podjednako-uga učinka moći ali posve drugačijeg sadržaja.

Prvi veći prekid s tradicionalnom ustavno-političko normativnom konotacijom klasično pojmljene moći dogodio se u novovjekovnom političkom razmišljanju. Tako je Machiavelli razvio nauku o umjetnosti stjecanja i održavanja moći, gdje su stjecanje i održavanje moći bili sami sebi svrha, a djelatna snaga kneza bila je politička vrlina, dakako u slučaju onih koji su vladarima postali vlastitom sposobnošću, a ne samo srećom.¹⁹ Premoć pojma moći u odnosu na pravni pojam može se ustvrditi kod Hobbesa i Spinoze u njihovim teorijama društvenoga ugovora bez obzira što obojica moć suverene osobe

14 Isto, str. 9.

15 Foucault upozorava na neraskidivu vezu moći i znanja; budući da moć nema strukturu, ona svoju formu dobija upravo od znanja. U tom smislu, moć je odnos sila što nužno ne znači da je »nasilna«, to će reći da moć ne pretpostavlja nasilje, ali je nasilje izravna posljedica sile.

16 Usp. Thomas S. Kuhn, *Struktura znanstvenih revolucija*, Jesenski i Turk i HSD, Zagreb 1999.

17 U tom je smislu krajnje tipična i zanimljiva monopolizacija i patentiranje postojećih »bio-znanja«; usp. Jeremy Rifkin, *Biotehnoško stoljeće*, Naklada Jesenski i Turk i HSD, Zagreb 1999.; Jeremy Rifkin, *Doba pristupa*, Bulaja naklada, Zagreb 2005.; Vandana Shiva, *Protect or Plunder? Understanding Intellectual Property Rights*, Zed Books, London 2001. Brojni su primjeri u kontekstu moći biotehnologije i farmaceutske industrije, tako je vrlo zanimljiv i jedan od najpoznatijih u tom smislu onaj o stablu *neem* iz Indije; ono se stoljećima u toj državi koristilo kao prirodna zaštita za uzgoj biljaka, kao pasta za zube zbog svoga antibakterijskog djelovanja i u medicini općenito. Danas američke i japanske korporacije drže više od 12 patenata na proizvode izvedene iz *neem* stabla. Trenutno stanovništvo Indije mora plaćati američkim i japanskim korporacijama pravo na korištenje toga stabla radi njihovih prava na patente. Za brojne druge primjere bio-piratstva vidi i Dražen Šimleša, *Četvrti svjetski rat. Drugačiji svijet je moguć*, Što čitaš, Zagreb 2006.

18 Usp. Ankica Čakardić, *Suverenitet potreba*, Što čitaš, Zagreb 2004.

19 Usp. Niccolò Machiavelli, *Vladar*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1998., str. 103.

promatraju kao njezinu legitimacijsku utemeljenost.²⁰ Moć u smislu mogućnosti primjene sile pojavljuje se kao osobita značajka države, dok pojam pravne države, bitno naglašenije kod Spinoze nego kod Hobbesa, može jedino vrijediti još kao izvedenica uspješne države koja potvrđuje svoju moć; »državni poslovi potpuno ovise jedino od upravljanja onoga koji drži najvišu vlast. Iz ovoga slijedi da je pravo jedino izvršne vlasti da sudi o djelima svakog pojedinca, da od njega zahtjeva da joj o njima polaže računa, da kažnjava krivce, da rješava sukobe koji nastanu među građanima ili da odredi da ih umjesto nje rješavaju ljudi vješti zakonima. Zatim da odlučuje o svemu što je potrebno za rat i mir.«²¹

Prevazilaženjem tradicije prirodnoga prava 18. stoljeća, pojmovi moći i sile se više ne promatraju kao specifični fenomeni prava utemeljeni u državi, već se ustanovljuju u svim društvenim grupacijama. U tom smislu moć se uočava u različitim manifestacijama dominacija od odnosa moći nastalih podjelom rada do razumijevanja kapitala kao osamostaljene društvene moći bitno povezane s onom političkom. Za bitno izdvajanje pojma moći iz konteksta teorije države i društva svakako je zaslužan Max Weber i njegove postavke o teoriji moći.²² Moć definirana kao »vjerojatnost«, tj. šansa da se nametne vlastita volja bez obzira na otpor upravo ukazuje na to da se u slučaju moći uvijek radi o asimetričnom odnosu snaga dvaju subjekata. Ono što će pak Foucault predložiti svojim poimanjem moći više neće biti »vjerojatnost«, već »stvarnost« njezine manifestacije kao bio-moći; »Pokušajmo se rasteretiti pravne i negativne predodžbe moći, odbijmo je misliti u smislu zakona, zabrane, slobode i suvereniteta...«²³.

Oblikovati bilo koji tip znanja, ali ne u znaku prava, zakona i represije, već u smislu moći kao mnoštva odnosa snaga koji oblikuju vlastitu organizaciju, strategije koje ih ozbiljuju, pokreću i čine djelatnima, a čija se forma upravo ugrađuje i kristalizira u državnim aparatima, zakonima i društvenoj hegemoniji, to znači imati moć koja je prisutna uvijek i posvuda. Dolazeći odasvud, iz mnoštva točaka, a pritome ne zahvaćajući sve, temeljna bi odrednica moći bila ta da ona ustrajava na tomu da se održi, samoreproducira i uvijek izdvaja iz niza nepostojanosti. Foucaultova raščlamba metode moći s obzirom na tradicionalno poimanje moći kao institucije, strukture ili sposobnosti koju uživaju pojedinci, u bitno najvećoj mjeri doprinosi onomu najsloženijem čemu se pristupa u kritičko-analitičkom pristupu društvenopolitičke suvremenosti. Tako se, na tragu njegova poimanja složenosti moći, mogu izdvojiti neke njezine postavke; ona se ne stječe, otima ili dijeli, već provodi, moć je izravna posljedica ne-ravnih odnosa i asimetrije, dolazi odozdo, uvijek teži nekom cilju i tamo gdje postoji moć, uvijek postoji i otpor²⁴.

Upravo zbog društvenoj egzistenciji imanentne unutrašnje borbe, tj. antagonizma dviju strana suparničkih odnosa moći pojedincu koji želi »biti uspješan« nije dovoljno tek stjecanje određenoga stupnja sposobnosti i snage, potrebna mu je moć kojom se može dovesti u poziciju prednosti i nadmoći u odnosu na svoje suparnike. Na pragu toga Marx

20 Usp. Thomas Hobbes, *Leviathan*, J. C. A. Gaskin (ur.), O. U. P., Oxford/New York 1996.; Baruch Spinoza, *Politički traktat*, Kutura, Beograd 1957. i B. Spinoza, *Teološko politički traktat*, Kutura, Beograd 1957.

21 B. Spinoza, *Politički traktat*, str. 26.

22 Usp. Max Weber, *Politika kao poziv*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2001., str. 7.

23 M. Foucault, *Znanje i moć*, str. 64.

24 Isto, str. 64 – 68.

i Weber drže da je društvena stvarnost u prvom redu označena u okviru sukoba, tj. klasne borbe,²⁵ a kad su posrijedi oblici otpora, valja tek usput spomenuti, oni sežu od građanskoga neposluha i neposluha uopće do atentata i sabotáže, mogu biti nasilni, nenasilni, aktivni ili pasivni.²⁶ No, ne može se ni svako odbijanje poslušnosti nazvati »otporom«; strože govoreći, otpor je posrijedi kad se u obzir uzima opasnost zapostavljanja ili kažnjavanja i kada se u svom odbijanju može pozivati na svoju savjest ili neko više pravo. U tom smislu nije poslušnost, nego podčinjavanje stroga suprotnost otporu. Izbor između predaje ili otpora obilježava početak svakog rata; Clausewitz je to obuhvatio dijelektikom u kojoj se pretpostavlja da nije napad, nego obrana početak svakog rata.²⁷ Prema njegovom mišljenju, ako filozofijski mislimo o nastanku rata, vidjet ćemo da njegov stvarni pojam ne započinje napadom, jer apsolutna svrha rata nije borba, već prisvajanje.²⁸ Tim shvaćanjem otvara se teza da rat nastaje tek obranom, budući da ona kao izravnu svrhu ima borbu, pa su stoga borba i obrana zapravo ista stvar. Osnovna je pretpostavka te teze da je konflikt sudar dviju ravnopravnih volja, a rat ne započinje napadač, već branitelj.

Discipliniranje i nadzor ponašanja, uvjetovanje i specifičnost logike dominacije koja se ispoljava iz niza točaka ne bi li ostvarila stanoviti cilj, neke su premise na kojima se ostvaruje suvremena biomoć i njezino održavanje. Kada biomoć postane potpuno biopolitička, njezina mašinerija obuhvaća cijelo društveno tijelo i razvija ga u njegovoj virtualnosti.²⁹ Na taj se način moć izražava kao nadzor koji se proteže u dubine svijesti i tijela

25 U tom smislu i Carl Smitt, oslanjajući se na teorije Webera i Marxa, određuje politiku odnosom prijatelj – neprijatelj, gdje je sukob ključni politički proces. Usp. Carl Schmitt, *Pojam politike i ostale razpravne*, Matica hrvatska, Zagreb 1943.

26 Zanimljivo je pratiti primjere suvremenoga otpora koji idu u prilog »borbi« protiv globalnih neoliberalnih prioriteta. Naime, postoji niz anti/alter/globalističkih otpora koji sežu od lijevo orijentiranih, sindikalnih i socijalno usmjerenih struja, zelenih i »krajnje lijevih«, pa do onih desno, nacionalistički orijentiranih. Sve te reakcije na postojeće stanje društva podliježu toliko različitim metodama otpora da nikako ne mogu biti dio jedne jedinstvene bune ili dio jedinstvenoga pokreta; u prvom redu radi drugačijega razumijevanja perspektiva i rješenja postojećega društvenopolitičkoga stanja, a onda i radi različitih koncepata strategije otpora (od pacifističkih do militantnih metoda).

27 Usp. Carl von Clausewitz, *On the Nature of War*, Penguin Books, London 2005., str. 23.

28 Na nešto drugačiji princip rata kad je posrijedi *bellum justum*, tj. pravedni rat upućuju Hardt i Negri; tradicionalno, navode autori, taj koncept počiva na zamisli da kada je neka država suočena s prijetnjom agresije koja može ugroziti njezin teritorijalni integritet ili političku neovisnost ona ima »pravo da zarati« – *ius ad bellum*. Taj se koncept – inače povezan s drevnim imperijalnim poretcima – počeo ponovno pojavljivati nakon Zaljevskoga rata kao »sakralizirana nova sila koja može legitimno vršiti etičke funkcije putem rata«; usp. *Imperij*, str. 24.

29 Čini se kako je duboko ukorijenjeno stajalište suvremenoga anarhističkog pokreta (ako se o takvome može govoriti) – da su subverzivno teorijski i aktivistički, na ovaj ili onaj način, usmjereni prema dokidanju postojećih oblika države – posve dovedeno u pitanje i snažno upućuje na činjenicu itekako prisutne discipline i nadzora i u ovim oblicima subkulture. Ako anarhizam, tj. anarhistička teorija u svojim temeljima pretpostavlja slobodu kao ne samo nužnu društveno-moralnu vrijednost, već i kao preduvjet svakoga autonomnog čina i formiranja društva, onda se iz toga mogu otvoriti i dva sljedeća pitanja; prvo, mogu li se naći razlozi zašto se unutar anarhizma javljaju različite struje (ekoanarhizam, anarhoprimitivizam, insurekcionizam, anarhosindikalizam, anarhopacifizam, anarhofeminizam i dr.) i ukazuju li one na neke manjkavosti »slobodarstva« u toj teoriji ili reducirano razumijevanje slobode u nekim slučajevima. Drugo, može li se govoriti o tomu da postojeće interpretacije anarhističke teorije i potom »cijepkanje« jedinstvene teorijsko-praktičke paradigme na prisutne varijacije ukazuju na to da postojeća forma političko-društvenoga sistema i ovdje djeluje na način da umanjuje i rasprši jedinstvo u mnogobrojne oblike – mnoštvenost, koju je potom lakše kontrolirati.

stanovništva, a time i kroz sveukupnost društvenih odnosa. Tu više ne možemo govoriti o tradicionalno shvaćenom obliku moći, ona postaje posve »neuhvatljivom«, ali je bitno prisutna. Iz fiktivne se relacije mehanički rađa stvarna podčinjenost. Moć je prisutna, radna i aktivna, dok je ono što je reproducira zapravo puki objekt na koji se ona odnosi i sebe reflektira. To je pozicija suvremenoga građanina, stanovnika *Panoptikona*:

»Viđen je, ali ne vidi; objektom je obavijesti, a nikada subjektom u komunikaciji«. ³⁰

Glavni je učinak tako oblikovane moći da u stanovništvu stvori svjesno i stalno stanje vidljivosti kojim se osigurava njezino automatsko i mehaničko funkcioniranje. Radi toga, naglašava Foucault, Bentham i pretpostavlja da moć mora biti vidljiva i neprovjerljiva – »anonimna«. ³¹ Moć se na taj način automatizira i gubi individualnost. Temelji se manje u osobi, a više u stanovitoj sporazumnoj raspodjeli tijela, površina, u aparaturi čijim se unutrašnjim mehanizmima proizvodi odnos kojim su pojedinci obuhvaćeni. Subjekt je taj koji proizvodi vlastitu sliku vlasti, a njezina se legitimacija uspostavlja upravo tako da svoj izvor legitimnosti ne crpi ni iz čega što počiva izvan samoga sebe, već prije svega samovrednovanjem, razvijajući svoj vlastiti jezik.

II

Razrađujući Weberovu trodijelnu formulu oblika legitimnosti moći, Hardt i Negri u kontekstu *Imperija* žele uvesti specifičnu mješavinu tih triju komponenti kojima bismo definirali okvir biopolitičke paradigme i biomoći; iz elemenata tradicionalne moći, oni uvode proširenje birokratske moći koja je psihološki prilagođena biopolitičkom kontekstu i racionalnosti koje određuju »događaj« i »karizmu«. Takva »neoveberijanska« mješavina bi se bavila »upravljanjem jezičnim sljedovima kao skupinom strojnih sljedova denotacije i istovremeno stvaralačke, kolokvijalne i nepokorive inovacije«. ³²

Načinom na koji se takva moć proteže do najsitnije društvene pore, »kapilare« – Foucault bi rekao »benthamovske fizike moći« – uspostavlja se jedan posve specifičan oblik njezine reprezentacije i zahvaća se društvo sa svim svojim strategijama, vanjskim i unutarnjim, upravo reagirajući poput tijela. Ovako postavljajući problem, svakako uzimajući u obzir kontekst stalnoga modaliteta nadzora i/li kazne, možemo govoriti o »društvenom *biosu*«. ³³ Nova, biopolitička paradigma zastupa takvu manifestaciju moći i osigurava njezinu reprodukciju ne samo u prostoru između političkoga sudjelovanja i odbijanja, već u cijelom području života i smrti. Proizvodnja sustava se u razmeđu biopolitičke, ekonomske i institucionalne paradigme ne oblikuje samo na osnovi svoje moći akumulacije i globalnoga širenja, već i na svojoj sposobnosti da »dira« i dublje.

Kad je riječ o promjeni statusa suvremene države i posljedicama koje ona ima na njezinu suverenost i moderno poimanje vladanja, dovodeći u vezu odnos rata i suve-

³⁰ M. Foucault, *Nadzor i kazna*, str. 206.

³¹ Usp. isto, str. 207.

³² Usp. Hardt i Negri, *Imperij*, str. 47.

³³ Usp. isto, str. 34 i dalje.

reniteta, neki su autori mišljenja da zamisli o ratu kakve su još uvijek prisutne danas posve sigurno upućuju na to da na rat možemo gledati kao na *par excellence* tehniku suverenosti.³⁴ Tehnika u tom smislu ne predstavlja sredstvo, nego način izvršenja, ispoljavanja i izvršenja uopće. Jean Luc Nancy ističe da se svako razmišljanje o ciljevima vraća na suverenost, a svaki se cilj, kao takav, nužno podređuje nekom suverenom cilju. Suverenost je, tako razmatrano, moć izvršenja ili okončenja kao takvog, apsolutno i bez ikakvoga daljeg podređivanja nečemu drugomu. Božansko stvaranje i odlučivanje vlade čine dvostruku sliku; sastaviti, ili rastaviti jedan svijet, podčiniti jednoj volji i omogućiti postojanje neprijatelja. »Eto zašto, sa ratom, izvršna vlast doseže vanredno stanje, koje zakonodavna vlast predviđa a pravna kontroliše, ali usprkos svemu se dotiče, *po pravu kao i u stvari*, krajnosti odluke i moći (to je moćna odluka, i moć odlučivanja) gde se najčistije ostvaruje njena 'izvršna' suština bića kojem pripada 'vlast'«³⁵.

Stoga, ako tvrdimo da je neoliberalizam posve reducirao značaj i ovlasti države, i da se samim time način političkoga vladanja i moći izmijenio, možemo reći da je pored biopolitičkoga tretiranja života – prije svega u smislu maksimiranja koristi iz iskorištavanja prirode, tj. života uopće – stvaranje »neprijatelja« osnova legitimacije novoga svjetskog poretka – napose kad je riječ o »opravdanom ratu« ili »opravdanim državnim intervencijama«. Specifično razumijevanje »krize« države ili pitanje pravnoga razumijevanja »Imperija«³⁶ ćemo ovdje ostaviti po strani i u nastavku ćemo se pokušati koncentrirati na specifično oblikovanje nove teorije subjektivnosti što prvenstveno djeluje putem znanja, komunikacije i jezika.

Uz neosporno važnu analizu novih oblika proizvodnih snaga u vidu nematerijalnoga rada, »omasovljenoga intelektualnog rada« (Hardt i Negri) – kao nužne zadaće ako se želi doći do konkretnoga razumijevanja dinamike i stvaralačkih odnosa između materijalne proizvodnje i društvene produkcije – valjalo bi sagledati biopolitički kontekst razine jezika i komunikacije. Tijelo biopolitike je neosporno struktura koja ne negira postojeće datosti već ih reproducira: »Ono postaje jezik (kako znanstveni, tako i društveni jezik) jer je ono mnoštvo pojedinačnih i određenih tijela koje traže odnos. Ono je stoga kako proizvodnja, tako i reprodukcija, struktura i nadgradnja, jer je ono život u najpunijem smislu i politika u pravom smislu riječi«.³⁷

Ako se ikako može govoriti o suvremenom egzistiranju politike i političkoga, posebice u kontekstu globalnosti i nadasve prevlasti ekonomijskoga, zasigurno se treba zadržati u ovom okviru potencijala biopolitičke proizvodnje. Pitajući se kako se konstituiraju suvremeni elementi političkoga, nalazimo da nije nužno usmjeriti predmet rasprave na uspostavu isključivo neke nadnacionalne – supranacionalne ustanove. To se zasigurno ogleda već u organizacijama poput UN-a zajedno s multinacionalnim i transnacionalnim financijskim i trgovinskim organizacijama (MMF, GATT, Svjetska banka) koje postaju važne u perspektivi nadnacionalne pravne konstitucije tek kada ih

34 Usp. Jean-Luc Nancy, »Rat, pravo, suverenost, techné«, *Libra libera*, 09/2001, str. 49-68.

35 Isto, str. 65.

36 Npr. Manuel Castells, *Kraj tisućljeća*, Golden marketing, Zagreb 2003., Anthony Giddens, *Runaway World*, Profile Books, London 2002., Hardt i Negri, *Imperij*.

37 Hardt i Negri, *Imperij*, str. 38.

razmatramo unutar postojećih dinamika biopolitičke proizvodnje svjetskoga poretka. Ona funkcija koja ih je određivala u vrijeme njihove uspostave, u starom međunarodnom poretku, ne osigurava im današnju legitimnost. Kao takve, one su gotovo neučinkovite izvan novih suvremenih okvira. Doduše, tvrde Hardt i Negri, njihov stari zadatak da pripremaju i ostvaruju »dresuru« u institucionalnim okvirima za obrazovanje nove »neoliberalne« elite sada zadobiva jedan drugačiji smisao. Osnovni se sastoji u tomu što multinacionalne korporacije izgrađuju upravo temeljne spone biopolitičkoga svijeta u nekim važnim vidovima, prije svega kada se radi o kapitalu. Naime, kapital je doista oduvijek bio orijentiran na globalni razmjer širenja, ali tek u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća one počinju biti stvarna polja biopolitički strukturiranih područja.³⁸ Na taj način multinacionalne i transnacionalne industrijske i financijske organizacije izravno strukturiraju i oblikuju područja i stanovništvo, jednostavno postajući instrumenti za bilježenje tijekomova roba, novca i stanovništva koje one pokreću. Radna snaga se raspoređuje po različitim tržištima, funkcionalno se dodjeljuju izvori i hijerarhijski organiziraju razni sektori svjetske proizvodnje.³⁹ Globalna korporacija je prva institucija u povijesti čovječanstva koja provodi centralizirano planiranje u svjetskim razmjerima. Budući da je njezina glavna biopolitička funkcija organizirati i integrirati ekonomsku aktivnost u svijetu tako da maksimira svjetski profit, ona se ponaša kao iznimno važan dio organske strukture u kojoj se planirano, od svakog dijela, očekuje da služi cjelini.

38 O posebnosti karaktera multinacionalnih korporacija u doba »neoimperijalizma«, i kao prilog marksističkoj kritici kapitala MNK iz 1977., vidi: Christian Palloix, *Svjetska kapitalistička privreda i multinacionalne kompanije*, Stvarnost, Zagreb 1979. Ovdje se Palloix posebno osvrće na multinacionalne korporacije kao najrazvijeniji oblik koncentracije kapitala, i navodi da su prve nastale u sredini 19. stoljeća – Singer, *International Harvester, Electric, Ford* i sl. Obilježja su im u bitnoj mjeri ista kao i danas (ali – dodali bismo – s različitom funkcijom u biopolitičkom okružju), ona su: 1. stvaranje međunarodnih financijskih privatnih organizacija koje sjedinjuju međunarodni industrijski i međunarodni bankovni kapital, 2. tržište kao automatski regulator proizvodnih jedinica nestaje, 3. proizvodnja, promet i prodaja su pod kontrolom jedinstvenoga centra odlučivanja, tj. financijskog kapitala, 4. iako je uprava poduzeća prividno decentralizirana, postoji strogo određena hijerarhija odlučivanja, 5. pojavljuju se nove proizvodne snage – informatizacija, automatizacija i kemizacija i 6. sve je veća važnost samoga procesa odlučivanja na temelju planiranja. Ova zadnja stavka, u svakom slučaju, razmatrana u kontekstu specifičnih funkcija u biopolitičkom okružju pokazuje da je planiranje trgovine u svjetskim lancima i točno određeno mjesto proizvodnje i prodaje, kao i ekološka uvjetovanja od iznimne važnosti za reproduciranje i produciranje kapitala. No, to ne čudi jer MNK doista strukturiraju kretanje (i roba i ljudi), tako utvrđujući temeljne poveznice biopolitičkoga svijeta.

39 Najpogodnije zemlje za brzu eksploataciju radne snage su zemlje u razvoju, posebice one koje mijenjaju državno uređenje; za njih se drži da nisu dovoljno stabilne i sposobne sprovesti promjene, pa se takve sprovede na međunarodnoj razini. To pogoduje »snalazljivima« koji otvaraju put širenju lanca multinacionalnih korporacija koje manipuliraju cijenama. Cijene određenih sirovina, kojima nerazvijene zemlje obiluju, stalno opadaju kako bi zapadne korporacije mogle jeftino uvoziti potrebnu robu. Tako da se zapravo siromašne zemlje iskorištavaju, a krediti koji su posuđeni radi uključivanja u proces razvoja, rezultiraju novim zaduživanjima koji služe za otplaćivanje starih dugova. Konačni rezultat je povećanje ukupnoga duga i nemogućnost njegove otplate.

Podaci kažu da 500 najvećih MNK-a kontrolira 42% svjetskoga bogatstva s tendencijom rasta, od sto najvećih ekonomija 51% čine MNK, a 49% države. Nadalje, ako izuzmemo devet najbogatijih država po bruto nacionalnom dohotku (SAD, Japan, Njemačka, Francuska, Italija, Velika Britanija, Brazil, Kanada i Kina), 200 najbogatijih korporacija ekonomski je moćnije od ostatka svijeta. Usp. URL: <http://www.globalissues.org/TradeRelated/Corporations.asp> (očitano sa stranice 9. srpnja 2007.)

Velike industrijske i financijske sile tako proizvode ne samo robu već i subjektivnosti, niz posredničkih subjektivnosti unutar biopolitičkoga konteksta. Tako se uviđa da »jedno od mjesta u koje trebamo smjestiti biopolitičku proizvodnju poretka su nematerijalne jezgre jezika, komunikacije i simboličkoga što ih razvijaju komunikacijske industrije«. ⁴⁰

Da bismo komunikativno djelovanje mogli promatrati kao medij preko kojega se svijet života u cjelini reproducira, potrebna je jedna »teorijski konstituirana« perspektiva, reći će Habermas. ⁴¹ No, i iz toga gledišta stvaraju se samo formalno pragmatični iskazi koji se odnose na strukture svijeta života uopće, a ne na određene svjetove života u njihovom konkretnom povijesnom liku. »Svijet života se, naime, reproducira u onoj mjeri u kojoj se ove tri funkcije koje prekoračuju perspektive aktora ispunjavaju: nastavljanje kulturnih predaja, integracija grupa preko normi i vrijednosti i socijalizacija slijedećih generacija. Ono što se tako vidi svojstva su komunikativno strukturiranih svjetova života *općenito*«. ⁴²

Tražeci još načina za »izlaz« iz »filozofije subjekta«, u odnosu komunikativnoga nasuprot subjektno centriranom umu, Habermas će ispitivati moguću izmjenu paradigme naglašavajući da u komunikativnom umu ⁴³ ne uskrsava iznova purizam čistoga uma. Ova »habermasovska« kritika temelji se na onoj instanci intersubjektivnoga sporazumijevanja koja je upisana u svakodnevno-jezičnu komunikaciju, a zaostreni logocentrizam zapadnoga mišljenja ona shvaća kao: »sistemska *uskraćivanje* i *izobličavanje* jednog potencijala uvijek djelotvornog, ali i selektivno iscrpljenog, u komunikativnoj praksi svakodnevlja.« ⁴⁴

Dovodeći u vezu svakodnevlje i potrošnju i znakove komunikacijskih industrija može se ustvrditi da potrošački predmeti bitno utječu na strukturiranje društva i ponašanja. ⁴⁵ Predmeti tako dobijaju svoj smisao tek ako se troše i ako se time ucrtavaju u individualne potrošačke postupke, poprimajući određeno značenje. Tako je potrošnja osnova svakodnevlja, a poticanje želja za potrošnjom je osnova reprodukcije tako strukturirane svakodnevice i društvenih odnosa u njoj. Obnavljajući svoje svakodnevne aktivnosti, ljudi u kapitalističkom društvu istovremeno proizvode dva procesa: »Reproduciraju oblik svojih aktivnosti i uklanjaju uvjete na koje je taj oblik nekad predstavljao odgovor. No, nisu svjesni tog dvostrukog procesa, njihova vlastita aktivnost nije im oči-

40 Usp. Hardt i Negri, *Imperij*, str. 40.; također s ovime usp. i Edward Comor (ur.), *The Global Political Economy of Communication*, Macmillan, London 1994.

41 Usp. Jürgen Habermas: »Jedan drugi izlaz iz filozofije subjekta – komunikativni versus subjektno centrirani um«, u: *Filozofski diskurs moderne*, Globus, Zagreb 1988., str. 282. i dalje.

42 Isto.

43 Teorija komunikativnoga djelovanja spaja svijet života i komunikativnu praksu svakodnevlja, pa Habermas pita predstavlja li komunikativno djelovanje samo inačicu filozofije prakse, mjesto posredovanja koje su Marx i zapadni marksizam rezervirali za društvenu praksu. I potom odgovora da umsku praksu treba shvatiti šire, kao um konkretiziran u povijesti, društvu, tijelu i jeziku.

44 Isto, str. 292. Takvo razumijevanje stvari, navodi autor, kompleksnih jezičnih funkcija koje strukturiraju društvene odnose, i izražavanja uvijek vlastitih doživljaja, valjalo bi usput spomenuti, imaju goleme važnosti u pojašnjenju značenja uopće, kao i za ontološke pretpostavke teorije komunikacije i, dakako, za sam pojam racionalnosti (primjerice, semantika istine kod Fregea ili Husserlova teorija značenja).

45 Usp. Jean Baudrillard, *Simulacija i zbilja*, Jesenski i Turk i HSD, Zagreb 2001.

gledna. Žive u iluziji da je njihova svakodnevna aktivnost odgovor na prirodne uvjete izvan njihove kontrole, ne uviđajući da oni sami stvaraju te uvjete.⁴⁶

Ovo nas zapravo može navesti na zaključak da je rad kao reprodukcija zapravo odlika pasivnosti, a ne aktivnosti.⁴⁷ Reprodukcija nikako ne može biti djelovanje i izvođenje. I potrošnja i »divljenje« prema predmetima su pasivni. U tom slučaju potrošač je tek puki promatrač, nikako ne može biti aktivni sudionik koji takvo stanje mijenja. Predmeti, potrošnja i spektakl ga proždiru, svoju »djelujuću« stranu života koristi za pasivno divljenje i tako biva potrošen predmetima, usiječen u točno određeni značenjski kalup. U tom smislu, što više troši i treba, on manje ima, on manje jest.

Obilježje svakodnevija u iskonskoj i gotovo samorazumljivoj blizini jezične aktivnosti smjera na razabiranje smisla egzistencijalno-povijesnoga fakta koji pretpostavlja da ljudska djelatnost postoji u jeziku, tj. da ljudi postoje jezično. Upravo ona jednostavna »prirodnost« jezika, ta njegova danost u svakom ljudskom biću, zapravo proizvodi privid njegove svakodnevne raspoloživosti. Tako se, potom, stvara dojam da se jezik spontano nameće u jezično nesvjesnom automatizmu našega svakodnevnog jezičnog opstojanja, a zapravo se time produbljuje, ipak, »skrivenost« biti jezika kao temeljno važne karakteristike pojave, određenja i »smještanja« čovjeka, primjerice, u određenu statusnu grupu koja nosi svoje značenje. Jezik je imanentan svakom ljudskom činu i mišljenju u cjelini povijesti i raznolikosti kultura jer su-konstituira narav ljudskoga opstanka uopće.⁴⁸ Tako i u Habermasovoj teoriji komunikativnoga djelovanja i definiranja pretpostavki intersubjektivne, racionalno-argumentacijski utemeljene jezične komunikacije koja intendira konsenzualno sporazumijevanje u javnom socio-kulturnom prostoru modernih društava jezik predstavlja ključno mjesto.⁴⁹ Govoreći subjekti služeći se jezikom uvijek se kreću unutar jednoga već »potajno« uređenog sistema za koji se pobrinuo jezik sam kao medij stvaralačke prakse. Komunikativna se svakodnevna praksa ustanovljuje komunikativnim djelovanjem u koje se ugrađuje raslojavanje diskursa

46 Usp. Fredy Perlman, *Reprodukcija svakodnevnog života.*, Što čitaš, Zagreb 2004., str. 7.

47 Ova teza nas nesumnjivo može podsjetiti na tripartitnu podjelu ljudskih djelatnosti kod Hannah Arendt; usp. *Vita activa*, str. 28 i dalje. Hijerarhijom tih triju djelatnosti ona postavlja centralno mjerilo onoga što je preduvjet političke slobode i odgovornosti u moderno vrijeme. Isključiva djelatnost »rada« *animal laborans* kao nužnog uništava političko djelovanje gotovo ga podređujući »životinjskoj nužnosti«. Takav se vid ljudske egzistencije – uslijedio iz prirodne, tj. biološke nužnosti rada – bitno razlikuje od »proizvođenja« koje je prije svega ne-prirodni način ljudskoga egzistiranja. *Homo faber* »uređuje« prirodu tako da u prvom redu odgovara potrebama čovjeka, što u tom slučaju ne može biti »životinjska aktivnost«. Taj isključivo »ljudski prostor« pruža i privid slobode, koja nije moguća u slučaju pukoga rada kao upravo nužnog. Na taj je način kod Hannah Arendt »proizvođenje« – za razliku od privatnoga rada – »javno«, ali isto tako u njezinoj kritici Moderne svijet nastao proizvodnjem *homo fabera* bitno je doveden u pitanje radi silne dominacije rada i beskonačne potrošnje. Upravo se u tomu ogledaju i konzekvencije reprodukcije kapitalističkoga sustava potreba i »porasta društvenoga« gdje dolazi do gubitka izvornoga »političkog djelovanja« kao »inicijative« ili »početka« neke »oslobađajuće« i »autonomne« aktivnosti lišene automatizma, predvidljivosti ponašanja, uvjetovanosti pravom, normama, principima i sl. Dodajmo još i to – i s time se složimo – da kod Arendt takvo djelovanje nema smisla ukoliko se ne događa među drugim ljudima i ukoliko »javno« ne »komunicira« s drugima, što mu daje smisao kao što je to slučajem i kad je »govor« »posrijedi.

48 Usp. Johannes Lohmann, *Filozofija i jezikoslovlje*, Naklada Ljevak, Zagreb 2001.

49 Usp. Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action (vol. 2). The Critique of Functionalist Reason*, Polity Press, Cambridge 2006.

i djelovanja.⁵⁰ Ulaskom u neku argumentaciju sudionici ne mogu a da uzajamno ne pretpostavljaju dodatno ispunjavanje nekih motiva i prinuda djelovanja. Tako, na neki način, naš govor nije nikada samo naš i »čist« od uvjetovanja, on je uvijek »onečišćen«. Gledajući s ontogenetskoga stajališta, kako navodi Habermas, kao što se i razum djeteta mora prilagoditi sistemu kontrole – na isti način kao što se i njegove djelatnosti moraju prilagoditi društvenim normama i njihovim vrijednostima – tako se i naš »svijet« dijeli na »vanjski« i »unutarnji«, gdje je prvi slučaj smješten u području institucionalne zbilje, a drugi se temelji na »spontanom iskustvima« koja »ne izrastaju iz normirano-konformirajućih djelatnosti, već jedino iz komunikacijske samo-prezentacije«.⁵¹

Očigledno, naš se život – budući na dvije razine – odvija ne samo na razini materijalnoga, tj. fizičkog, već i u simboličkoj okolini. Značenja koja pridajemo sadržajima svih osjeta iz fizičke okoline uvjetuju naša ponašanja u interakciji s drugim ljudima a, dakako, i komunikaciju kojom se reprezentiramo. Takva konstrukcija društvene stvarnosti i »svijeta života« počiva na istovremenom negiranju tuđih »označenosti« i nametanju vlastitih interpretacija značenja, dakako u jednom već unaprijed konstruiranom »redu« značenja. Socio-kulturni oblici života stoje pod postojećim strukturalnim ograničavanjima jednoga »istodobno demantiranog i iziskivanog« komunikativnog uma.⁵² Operirajući um u komunikativnom djelovanju ipak ne stoji samo pod vanjskim ograničenjima i usmjeravanjima; njegovi ga vlastiti uvjeti egzistiranja prisiljavaju na grananje u »dimenzijama socijalnoga prostora i tjelesno centriranih iskustava«.⁵³ Umški potencijal komunikacije uopće uvijek je temeljen na »resursima« posebnoga svijeta života. »Partikularni životni oblici koji se pojavljuju samo u pluralu nisu, sigurno, povezani jedni s drugima samo tkivom obiteljske sličnosti; oni pokazuju zajedničke strukture svjetova života uopće«.⁵⁴

Upravo se utjelovljenjem kroz partikularnosti uvijek iznova reproducira jedna opća matrica komunikativnoga djelovanja, čime se može pojasniti zašto se važnost općih strukturalnih obilježja utiskuje u partikularne životne oblike i to putem sporazumijevanja. Praksa se tako, formulirano riječima u duhu Hannah Arendt, uvijek odnosi na neki totalitet izvršavanja života u koji je istovremeno uklopljena.

ZAKLJUČNO

Kada je Foucault u svojim istraživanjima postavio razumijevanje moći kao interakciju zaraćenih stranaka, kao decentriranu mrežu utjelovljenih konfrontacija »licem u lice« i kao produktivno prodiranje subjektivirajućega podčinjavanja utjelovljene suprotnosti, on je zapravo zorno ukazao na to da znanje rekonstruira sloj pravila i pore-

50 Usp. J. Habermas, »Jedan drugi izlaz iz filozofije subjekta – komunikativni versus subjektno centrirani um«, str. 303.

51 J. Habermas, *The Theory of Communicative Action*, str. 42.; prijevod A. Č.

52 Isto, str. 305.

53 Usp. isto.

54 Isto, str. 306.

daka koji prinuđuju čovjeka da uđe u semantički okvir određene interpretacije svijeta. Sagledavajući te elemente može se govoriti o tri međusobno nerazdvojna zaključka koji iz takvoga razumijevanja moći slijede: a) biopolitička narav postojećega poretka u obliku »vlasti bez vlasti« razvija vlastiti sistemski smisao na temelju reproduciranja u aktivnostima svakodnevlja – komunikaciji i stvaranjem odnosa iz nje, b) poredak u koji se čovjek uklapa prividno je uređen i temelji se isključivo na tumačenjima i interpretacijama onoga što »potreba« (za predmetom) jest i nije, c) biomoć je oblik moći koji uređuje društveni život iz njegove nutrine, ona postiže svoju djelotvornost tek kada se potpuno pounutri, kada postane integralna, životna funkcija koju svaki pojedinac prihvaća i reaktivira vlastitim reproduciranjem.

U *Nadzoru i kazni* Foucault obrađuje niz tehnologija vladavina koje su nastale u razdoblju apsolutne države i u onoj modernoj (od kraja 18. stoljeća). Predlošci na temelju kojih vodi svoje istraživanje, s naglaskom na »rođenje zatvora«, služe mu kao nit vodilja u onomu što će odrediti njegovu teoriju moći. Ona koncentracija moći koja se u razdoblju apsolutnih monarhija okuplja oko suverenosti države koja monopolizira silu taloži se u pravnim jezičnim formulacijama modernoga prirodnog prava koje operiraju osnovnim pojmovima ugovora i zakona. Tako je stvarni zadatak apsolutističkih teorija države, dakako, manje opravdanje ljudskih prava negoli obrazloženje koncentracije sile u rukama suverena. Tu se u prvom redu radi o izgradnji centraliziranoga upravnog aparata i o stvaranju administrativno korisnoga organizacijskog znanja. Objekt nove potrebe za znanjem tu nije građanin države sa svojim pravima i obvezama, nego podanik s tijelom i životom. Tu se pokreće jedna posve nova potreba za znanjem koja se najprije ogleda u kojekakvim statistikama znanja o rađanju i smrti, bolesti i kažnjivosti, radu i prometu, blagostanju i siromaštvu stanovništva. Upravo u tomu Foucault vidi »početke biopolitike koja se postepeno stvara iza oficijelnog štita juristički vođenih diskursa koji se odnose na suverenost države«.⁵⁵

Time nastaje jedna drugačija disciplinarna moć koja se preinačuje u modernu manifestaciju moći u onoj mjeri u kojoj dopušta »panoptičkoj formi kontrole« da prodre u sve pore podčinjenoga tijela i opredmećene duše. Nije zgorega još jednom naglasiti da tako normalizirajući utjecaj sveprisutne disciplinarne moći koja sve zahvaća zadire preko dresure tijela u svakodnevno ponašanje strukturirajući društvo. Posljedica toga je, dakako, producirani i regulirani rad, kao i uređeni život; moć je ono čime subjekt u uspješnim radnjama djeluje na objekte.

Oni oblici vladavina koji se danas ispoljuju uz prateće učinke disciplinarne moći čine zajedničku matricu za novu ontologiju moći u kojoj je čovjek sveden na biopolitičku robu. S jednu stranu utemeljeni su uvjeti za nastanak modernoga režima moći i s drugu se stranu istovremeno pretpostavlja oblikovanje sofisticirane neoliberalne »vlasti bez vlasti«, tj. aparature nadzora svakodnevnoga ponašanja ljudi, njihovih identiteta, sustava potenciranja želja i djelatnosti. U okviru takvoga biopolitičkog stanja moć se uzdiže do postliberalne demokracije u kojoj Foucaultova teza o »kraju čovjeka« itekako upozorava na novi oblik državnoga nadzora i, pored ostaloga, navodi na neke razloge logike isključenja Drugoga.

⁵⁵ Usp. J. Habermas, »Aporije jedne teorije moći«, u: *Filozofski diskurs moderne*, Globus, Zagreb 1988., str. 258.

BIBLIOGRAFIJA

- Arendt, Hannah: *Vita activa*, August Cesarec, Zagreb 1991.
- Baudrillard, Jean: *Fatalne strategije*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1991.
- Baudrillard, Jean: *Simulacija i zbilja*, Jesenski i Turk i HSD, Zagreb 2001.
- Castells, Manuel: *Kraj tisućljeća*, Golden marketing, Zagreb 2003.
- Clausewitz, Carl: *On the Nature of War*, Penguin Books, London 2005.
- Comor, Edward (ur.): *The Global Political Economy of Communication*, Macmillan, London 1994.
- Čakardić, Ankica: *Suverenitet potreba*, Što čitaš, Zagreb 2004.
- Foucault, Michel: *Nadzor i kazna. Rođenje zatvora*, Informator, Zagreb 1994.
- Foucault, Michel: *Znanje i moć*, Globus, Zagreb 1994.
- Friedman Milton: *Kapitalizam i sloboda*, Globus i Školska knjiga, Zagreb 1992.
- Giddens, Anthony: *Runaway World*, Profile Books, London 2002.
- URL: <http://www.globalissues.org/TradeRelated/Corporations.asp> (očitano sa stranice 9. srpnja 2007.)
- Habermas, Jürgen: »Aporije jedne teorije moći«, u: *Filozofski diskurs moderne*, Globus, Zagreb 1988.
- Habermas, Jürgen: »Jedan drugi izlaz iz filozofije subjekta – komunikativni versus subjektno centrirani um«, u: *Filozofski diskurs moderne*, Globus, Zagreb 1988.
- Habermas, Jürgen: *The Theory of Communicative Action (vol. 2). The Critique of Functionalist Reason*, Polity Press, Cambridge 2006.
- Hardt, Michael i Negri, Antonio: *Imperij*, Arkzin i Multimedijски institut, Zagreb 2003.
- Hayek, Friedrich August: *Put u ropstvo*, Kruzak, Zagreb 2001.
- Hobbes, Thomas: *Leviathan*, J. C. A. Gaskin (ur.), O. U. P., Oxford/New York 1996.
- Kuhn, Thomas S.: *Struktura znanstvenih revolucija*, Jesenski i Turk i HSD, Zagreb 1999.
- Lohmann, Johannes: *Filozofija i jezikoslovlje*, Naklada Ljevak, Zagreb 2001.
- Liotard, Jean Francois: *Postmoderno stanje. Izvještaj o znanju*, Ibis-grafika, Zagreb 2005.
- Machiavelli, Niccolò: *Vladar*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1998.
- Mouffe, Chantal: »Feminism, Pluralist Democracy and Agonistic Politics, tekst će biti objavljen u *Kruh i ruže* br. 34.
- Nancy, Jean-Luc: »Rat, pravo, suverenost, techné«, *Libra libera*, 09/2001, str. 49-68.
- Palloix, Christian: *Svjetska kapitalistička privreda i multinacionalne kompanije*, Stvarnost, Zagreb 1979.
- Perlman, Fredy: *Reprodukcija svakodnevnog života*, Što čitaš, Zagreb 2004.
- Puhovski, Žarko: »Suverenost i njezine granice«, u: F. H. Hinsley, *Suverenitet*, August Cesarec, Zagreb, 1992.
- Schmitt, Carl: *Pojam politike i ostale razprave*, Matica hrvatska, Zagreb 1943.
- Shiva, Vandana: *Protect or Plunder? Understanding Intellectual Property Rights*, Zed Books, London 2001.
- Spinoza, Baruch: *Politički traktat*, Kutura, Beograd 1957.

- Spinoza Baruch: *Teološko politički traktat*, Kultura, Beograd 1957.
- Rifkin, Jeremy: *Doba pristupa*, Bulaja naklada, Zagreb 2005.
- Rifkin, Jeremy: *Biotehnološko stoljeće*, Naklada Jesenski i Turk i HSD, Zagreb 1999.
- Šimleša, Dražen: *Četvrti svjetski rat. Drugačiji svijet je moguć, Što čitaš*, Zagreb 2006.
- Weber, Max: *Politika kao poziv*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2001.

ANKICA ČAKARDIĆ
Faculty of Philosophy, Rijeka

REPRODUCTION OF BIOPOWER

Abstract: This paper addresses the threefold conclusion: a) biopolitical nature of existing order in form of “government without government” develops its own systematical meaning based on reproduction of everyday life: communication and creating relations out of it, b) order, under which man is submerged, is fictionally organized and based exclusively on the interpretations of what the “need” for object is and what is not, c) bio-power is a form of power which organizes social life from within, it achieves full efficiency when it is completely inherent, integrated as a life function which every individual accepts and reactivates through his/her own reproduction. In order to give consistent argumentation for this threefold conclusion, this paper will investigate the suppositions of neoliberalism which is based on biopolitical reproduction (i) and language systems and communications which cancel the classical notion of political subject (ii)

Keywords: biopower, biopolitics, Foucault, Hardt and Negri, (neo)liberalism, reproduction, communication